

IX. FEJEZET.

A RENDI ALKOTMÁNY VIRÁGZÁSA ANGLIÁBAN.

A XIV. században Angliában a királyságnak könnyebbségére szolgált, hogy I. Eduárd óta a király közvetlen leszármazásának örökjogát elismerik. A választás megszűnik s a király uralkodását elődje halálától számítják.

De ezen szerencsés fordulatot főleg két állandóan főnforgott körülmény a rendek javára ellensúlyozza. Az egyik, hogy e kor katonai erejének zömét még mindig a rendek szolgáltatták, a másik, hogy a pénz fölött a parlament rendelkezett. A királynak nincs oly ütő kártyája, a melyet velök szemben kijátszhatna. Ezért folyton veszti.

E két fegyver a közügyekben tevékenyen résztvevő angol nemzetnek francia hadjárataikkal elfoglalt s katonára és pénzre nagyon rászorult királyjaival szemben ellenállhatatlan felsőbbiséget biztosít.

A hadi erőt a normann időkben két elem alkotta: azok a kik a földért hűbéri szolgálat fejében katonáskodni tartoztak, s az általános fölkelés.*

Ez az állapot már akkor is élő korlátja volt a király hatalmának. A társadalomtól független, hivatásbeli, rendes katonaság hiánya volt már azon időben is a királyság Achilles-sarka. Míg mindenki katona volt és a saját fegyverével harczolva a hivatásbeli katonával is mérközni bírt, olyan

* 146. lap.

erőteljes nemzetet, mint az akkori angolt vagy magyart, teljes önkénnyel kormányozni nem lehetett.

A normann idők után sem javult a király helyzete. Minthogy a nagy hűbérurak szolgálata mindenféle jogi föltételhez volt kötve; minthogy vonakodtak a külföldre menni, s csak a király személyes vezetése mellett vélték kötelességüknek harczba szállani: hadi erejüknek a francia területen folytatott háborúban nem igen lehetett hasznát venni. Az általános fölkelésre, a mely kezdettől fogva csupán védelmi szolgálatra volt kötelezve, meg éppenséggel nem lehetett számítani.

A királyok tehát nem tehettek mást, mint hogy zsoldosokat toborozzanak. Láttuk már, hogy ezért mind sűrűbben követelnek pénzt vazallusaiktól, s mind ritkábban hűbéri hadi szolgáltatásokat.

Ha elég pénzök lett volna, hogy főleg közvetlen vezetők alatt álló királyi seregekkel folytassák harczait, hatalmi helyzetök az ország belsejében is tetemesen javult volna.

De ezt nem érhatték el. Nem voltak elég gazdagok, hogy maguk szervezzék és állandóan fegyverben tartsák azt a sereget, a melyre időről időre szükségök volt. Mint előbb, ezután is rászorultak a nagyokra. Mint előbb, most is kénytelenek voltak vele, hogy olyan hadi erők szervezését mozdítsák elő, a melyek végső elemzésben tőlök függetlenek voltak.

Érdekök követelte, hogy a főnemességet fegyveresek tartására ösztönözzék. Az ő segítségével és közvetítéssel olcsóbban szerezhettek harczosokat, mint a mennyibe került volna saját seregök. A harczy kedv, a várható zsákmány, az érdemek fejében kínálkozó adomány, valamint az állami állások és méltóságok kecsegtető reménye oly hadi erő lábraállítására ösztökélte a kalandokra is szom-

jazó nagyokat, hogy hasonlót a királyi kincstár a maga pénzével állandóan föntartani képtelen lett volna. Ha a királynak harcosok toborzására kevés volt a pénze, a nagyok előlegeztek neki katonákat. Persze, hogy az ilyen jó szerencsének drágán fizette meg az árát: hatalmával.

A királytól független hadi erők lepték el most is az országot. Az erő zöme nem a királytól megfegyvelmezt, neki vakon engedelmeskedő, hanem a nagyok iránt való hűségben nevelkedett zsoldosokból került ki most is. A társadalom nagyobb fegyveres erővel rendelkezett, mint a királyság.

A nagyok között mindig akadt olyan, a ki tekintélyes sereget tartott. A királynak ellenben akárhányszor nem volt annyi katonája, hogy az ország belseje számára telt volna belőle. Zsoldosait többnyire a francia harctérre kellett szállítania, úgy hogy le nem kötött szabad ereje nem egyszer kevesebb volt, mint egy-két nagy földbirtokosnak.

A mult időktől csak abban különbözik a helyzet, hogy a sereg kisebb részét képezi az, a mely a hűbéri jogon alapszik, a nagyobbbat meg az, a melyet a király a báróktól külön, ad hoc szerződésekkel szerez.

A törvény nem szüntette meg a hűbéri kötelességeket, de ezek ritkán teljesítették. Idejüket múlták. Minthogy e rendszert nem bírták annyira fejleszteni, hogy eleget tegyen a szükségnek, a királyok sem tulajdonítanak neki nagy jelentőséget. A nagyok pedig szívesebben harcoltak szerződés, mint régi kötelességeik czímén.

III. Eduárd, IV. és V. Henrik így erős seregeket képesek Franciaországba vinni, de az ország nagyjaitól független haduk kevés van.

A francia királyokat legyőzik, saját alattvalóikkal azonban csinján kell bänniök. Ők szolgáltatják az erőt, a melyre szükségök van.

Azelőtt a nagyok seregén kívül fegyverben állott a nemzet is, a melynek ugyan a külföldi harcokban sohasem lehetett nagy hasznát venni, de a mely az ország belső dolgaiban a nagyok ellensúlyául szolgálhatott. A sheriffektől fegyvelmezett nemzeti haderő nem egyszer döntötte el a nagyok és a korona között támadt viszályt az utóbbinak a javára. Most, mikor a király minden erőfeszítése ellenére az általános hadi kötelezettség elveszti gyakorlati értékét, a királynak aránylag csekély számú saját zsoldosain kívül a nagyok zászlóaljai alkották az egyetlen állandóan szervezett erőt.

Azelőtt a király mint a hadak fővezére jogok és kötelezettségek alapján állott a nemzeti erő élén.

A szolgálati köteleességnél fogva a királynak mindig módjában volt, legalább a védelem céljára és rövid időre a külföldön viselt harcainak számára is tetemes pénzáldozatok nélkül némi haderőt kiállítani. Most ellenben a kereslet és kínálat törvényéhez képest kellett hadi erejét összealakítania.

Csak pénz segíthetett rajta; csak pénzzel szerezhettek katonát; pénzt azonban csak a rendek útján kaphatott. Ez tette súlyossá helyzetét. Így egészíti ki egymást és köti meg együtt a király kezét: a hadi erők állapota és az adó-megajánlás joga.

Mivel a gyakori hadjáratok nagy számú sereget követelnek meg, ilyen meg csak pénzzel szerezhetni, az adó-megajánlás joga nagy jelentőségűvé válik. Ez lesz a politikai hatalomért folyó harc kulcspontja.

Nagy súlyát meg is értik a rendek. Állandó céljuk annak a megakadályozása, hogy a király nélkülök pénzhez jusson.

Az adómegszavazás joga ezen küzdelem közben bővül és új elvi alapra tesz szert.

Abból a fölfogásból támadt, hogy senkitől sem szabad hozzájárulása nélkül pénzt szedni.

Most oda fejlődik, hogy az egyház kivételével semmi más szervezetnek vagy testületnek nincs joga az állam szolgálatára és a király hadi céljaira segílyt adni vagy adókat kivetni, mint a parlamentnek.

A magna charta még a régi álláspontra helyezkedik. A nagy tanácsnak adót megajánló monopoliumot nem ad. Csak azon adók megszavazására terjed ki a tanács kizárólagos joga, a melyeket tagjai fizetnek. A közvélemény még mindig jogosnak tartja, ha a király egyes megyék lakosai-val, egyes városokkal és kereskedő-társaságokkal külön végez más természetű hozzájárulásuk mértékéről. Sérelmet csak abban látnának, ha a király a fizetők megkérdése nélkül önhatalmúlag vetne ki közterhet.*

Midőn I. Eduárd czélszerűségi okokból olyan központi testületet alakít, a melynek útján az adókra nézve egyszerre tárgyalhat a számottevő összes elemekkel, nem akar annak a lehetőségéről lemondani, hogy közvetlen alkudozások útján is szerezzon magának pénzajánlatokat.

Mihelyt a királyság érezni kezdi a hatalmat, a melyet a rendeknek adott, vissza is szeretne térni a régi szokáshoz. Megpróbálja, hogy a parlament mellőzésével egyes tényezőkkel külön megalkudjék. Bizonyos ellenszolgálatok fejében a kereskedőktől külföldi áruk után beviteli díjakat szed. Szabad megegyezésökre és a régi gyakorlatra hivatkozik.

A királyi birtokon levő városoktól is olyan adót követel, a melynek kivetése a törvény betűje szerint nem tartozik a parlament jogai közé.

A király a korlátozó törvényeket a lehető legszűkebb értelemben magyarázza. De mind hiába. A rendek köve-

* 139—148. lapig.

telik annak az elismerését, hogy minden közadó megszavazása őket illeti meg.

Joguk ezen kiterjesztésével annak elvi alapja is megszilárdul. Eddig azért volt meg a rendeknek az a joguk, hogy adót ajánljanak meg, mert az adófizetőket ők is képviselték; most azért van meg, mert a nemzetet csak ők képviselik. Azelőtt még szó férhetett ahhoz, hogy határozataik kötelezhetnek-e olyan elemeket, a melyek bennök nincsenek képviselve, s hogy rajtuk kívül más szervezetnek nincse-e meg hasonló joga; most mindenkinek a pénzéről rendelkeznek és egyesegyedül ők hivatvák a közterhek megállapítására.

A fölfogás ezen átalakulásával egyidejűleg történik meg, hogy míg azelőtt a bárók, a communerek és a városok képviselői a parlamentben is külön-külön és egymástól eltérő kulcs szerint adóztatták meg önmagukat, most az egész parlament egységes nemzeti adót közös egyetértéssel szavaz meg.

Ezen átalakulás erős korlátokba rekeszti a király hatalmát. A parlament többségének éles fegyver van a kezében, birtokában van a varázserejű pénzes ládának.

A királyság nem képes e fejlődést meggátolni.

Számíthat a nemzet loyálisára. A király személyének szent és sérthetetlen volta ezekben az időkben jut a fölségsértés fogalmának törvényesítése által világos kifejezésre. Az örökjog ez időben törli ki a választásnak még formását is a szokások köréből. A dynastia a nemzettel házasság által összeolvadva, nagy nemzeti föladatoknak élve, eleven és igaz erőt képvisel. Sok módja és alkalma is nyílik egyéni érdekek kielégítése útján pártot szerezni. De mindez nem elegendő arra, hogy a parlament kezéből a pénzmegajánlás hatalmas fegyverét kicsavarja.

A király azon kísérlete, hogy prærogatíváira támasz-

kodva, a parlament mellőzésével pénzt szerezzen, a fizetni soha sem szerető társadalomban heves ellenállást támaszt. Nem bírja célját elérni.

A társadalom rendelkezésére levő hadi erő a király ellen foglal állást. A rendek pénzügyi hatáskörét hadi erejük védi meg. Az ultima ratio nekik ad igazat.

Ezért, akarva, nem akarva, kénytelen a király a rendek hatáskörének reá nézve nyomasztó kiterjesztését elfogadni. A rendek hadi ereje, az ősi alkotmányos intézményeknek a parlamentet a nemzet összes eleven erejével összekapcsoló helyes új szervezete, a testület hatalmi vágya, önálló szelleme, a mult munkásságából fakadt kormányzati képessége, a melynél fogva teljesen megérti a szóban levő jog gyakorlati nagy becsét: mind ez fokozza a parlamentnek a királyság fölött való felsőbbségét.

A Plantagenetek, a mennyire tehetik, küzdenek ez ellen. De hiába. Harczuk két királynak a trónjába kerül és a parlamentet hatalmának addig el nem ért fokára emeli.

Nézzük közelebbről ezeket az eseményeket.

II. Eduárd gyenge ember; teljesen képtelen atyjának, a hatalmas I. Eduárdnak nyomdokába lépni. Nem ő az aggressiv; a rendek követelései zavarják meg az összhangot. Megújulnak a III. Henrik idejéből eredő tervek, a melyek a végrehajtó hatalmat is a rendek kezére akarják játszani. A király kedvencz miniszterét vád alá helyezik, elítélik és oly törvényeket fogadtatnak el, a melyekkel a királyság meg nem békülhet. Háborút nem üzenhet, sereget nem gyűjthet, az országot el nem hagyhatja a bárók hozzájárulása nélkül. Ellenségeiből tanácsot állítanak melléje, a melynek megegyezése nélkül kormányzati jogaival nem élhet. A főhivatalokat a bárók tanácsa szerint kell betöltenie.

De e reformok nem válnak be.

Mivel a bárók önmaguknak dolgoznak, a nemzet zöme elfordul tőlök és Eduárdhoz csatlakozik, a kinek így sikerül diadalt aratni. De győzelmét a nemzet támogatásának köszönve, nem aknázhatja ki saját céljaira. Korábbi intézkedését, amelylyel a királyságot megalázó törvényeket önhatalmulag visszavonta, győzelme ellenére kénytelen a parlament elé terjeszteni és világos törvénybe foglaltatni, hogy a mit a parlamenttel állapít meg a király, azt csak vele együtt módosíthatja. Sikere is a parlamenti felsőség elismeréséhez vezet. Ki kell mondania, hogy a törvény a jognak legfelsőbb forrása, általa minden jogszabály megváltoztatható, ellenben a törvény megállapodását más eredetű szabály nem módosíthatja, s azt csak a király és parlament együtt hozhatja. Ezt az elvet, a melyet I. Eduárd már hangoztatott, fia alatt törvény biztosítja.

II. Eduárdot azonban ügyefogyott kormányzata új veszélybe dönti. A nemzet elfordul tőle és trónjától is megfosztja.

A nyers erőszak arat diadalt; de tettét a parlament törvényesíti. Ez is egyik jele e testület térfoglalásának. Olyan tekintélyre tett szert és annyira megszokták a tőle eredt parancsokat az állami akarat kifejezésének tekinteni, hogy a győztes fél az erőszak eredményét a parlamenttel önteti törvényes alakba. Másrészt a parlamentre mégis annyira lehet hatni, hogy a győztes rendesen uralkodhatik határozatain és így az intézmény nem jön ellentétbe a pillanatnyilag legerősebb tényezőnek az érdekével. Ezért mozditja elő factiosus és hatalmi ambícióktól támasztott erőszakos lázadás is a parlament térfoglalását. Hasznára válik gyöngesége is.

III. Eduárd uralkodásának története még világosabban bizonyítja, hogy az általános helyzet a rendek javára szolgál. II. Eduárd bukását egyéni fogatkozásai is megmagya-

rázzák. Fia ellenben a középkor egyik legkiválóbb harczoza volt. Páratlan dicsőséget szerzett a csatatéren. Parancsolásra és uralkodásra született. E mellett szívósan ragaszkodott a királyi prerogatívákhoz. Egész életén át küzdött a rendek befolyásának növekedése ellen. Még sem ért célt. Mindig új meg új engedményt kellett tennie. A parlament ezen térfoglalását nem forradalom, nem hadi szerenese idézte elő, mint jórészt II. Eduárd idején, hanem az alkotmányos jogok használata. A parlament nemcsak a bárók seregének köszöni sikerét, hanem a rendes alkotmányos eszközöknek is. Nagyfontosságú e különbség. Az alkotmányos fejlődés terén most testesül meg először azon nagy vívmány, hogy új politikai irány megállapításáért és a hatalom megszerzéséért folyó tusa törvényes intézmények keretén belől, békés eszközökkel célt érhet. A középkor erőszakát most váltja fel először a békés mérkőzés. S ha sok visszaesést is kellett az országnak még elszenvednie, megmérhetetlen szerencséjére volt, hogy már ez időben jó sokáig rendesen alkotmányos eszközökkel küzdöttek a hatalomért. Ez tette lehetővé, hogy az ország belsejében vívott politikai harcok ellenére a nemzet kifelé egységes és erős lehetett, s hogy Franciaországot legyőzhette.

A rendek különböző rétegei között is bizonyos egyensúlyt teremt a parlamentek nagy jelentősége. A hadi erő állapota a főnemességnek kedvez. Ezért az övé a vezető szerep. Az adómegajánlás nevezetes joga azonban a parlamentekben többségben levő communereknek is tekintélyes befolyást biztosít.

Érdekes a küzdelem öntudatos taktikáját szemlélni. Oly szokásokat fejleszt ki, a melyek tipikus jelenségei az alkotmányos életnek.

A király céljául tűzte ki, hogy pénzt szerez a francia és a skót hadjáratokra. Mindent megpróbál, hogy e pénzt

a rendek nélkül kapja meg. Kereskedőkkel megalkuszik a vámokra nézve, kölesönöket köt, az udvarnak és a katonaságnak természetben való ellátását követeli, és megkísérli a régi hadikötelezettség fölélesztését. De mind hiába, nem kerülheti el végzetét. Mindig újra meg újra adót kell kérnie, s a rendek ingyen semmit sem szavaznak meg. A szó szoros értelmében megvásárolják politikai jogaikat. A pénzt nem tagadják meg, csak föltételekhez kötik. Szokásba megy, hogy az adó megajánlása előtt előadják sérelmeiket és követeléseiket. A király kénytelen őket meghallgatni és legtöbbszörre kívánságaik teljesítését megígérni. De szavát beváltani vonakodik. Midőn a pénzt megkapja, a kedve ellen való ígéreteket nem teljesíti, a rendek kívánságainak megfelelő törvényt meg nem hozza, vagy másképpen szövegezi, mint a hogyan kérték és ő ígérte. A parlamentek sérelmeikre gyors és világos válaszokat követelnek, mielőtt az adót megajánlanák. Súlyt vetnek arra, hogy még az ülések befejezése előtt szerkeszszék meg a törvényt, hogy parlamenti bizottság közreműködésével állapítsák meg szövegét.

A király kénytelen ezekben is engedni. Az ülészekok vége rendesen együtt jár a rendi jogok újabb elismerésével.

Igy mondják ki végleg, hogy kizárólag a rendek állapíthatják meg a közadókat.

1340-ben meghatározza a törvény, hogy semmiféle adó nem vehető ki másként, mint a parlament útján. 1362-ben és 1371-ben törvénytelennek jelentik ki a kereskedőktől a parlament mellőzésével följánlott gyapjúvámot. 1362-ben az udvar ellátásával kapcsolatos visszaéléseket tiltják meg. 1352-ben a törvény kimondja, hogy a parlament meghatalmazása nélkül senkitől sem követelhetni, hogy saját költségén katonai szolgálatot teljesítsen.

Mindezen törvények elzárják a királyt azon utaktól, a melyeken a rendek közreműködését megkerülhetné. Egy-egy régóta vitatott kérdése az alkotmánynak dől el bennök.

A király a megajánlott pénz fejében a végrehajtó hatalomra is befolyást enged a rendeknek. III. Eduárd egyik miniszterét, a kit el akar bocsátani, kénytelen megtartani. Uralkodása végén pedig a parlament vádjainál fogva szándéka ellen el kell ejtenie tanácsosait. Elítélésökbe is bele kell nyugodnia. A rendek megjelölik a célt, a melyre a megajánlott összeg kötelezőleg fordítandó és számon kéri a kormánytól, hogy ehhez képest járt-e el: a későbbi budgetjognak megannyi olyan alapfeltételei, a melyek a végrehajtó hatalom szoros ellenőrzésére szolgálnak.

Jellemzi a parlamentek növekedő súlyát, hogy Eduárd külügyekben és hadügyekben önként keresi tanácsukat. A háború vagy béke kérdéseit forumuk elé viszi, hogy velök a felelősségben osztozkodva, adakozó kedvüket éleszsze.

III. Eduárd ezen magatartása a kor hatalmi viszonyaira vet világot. A parlament súlyát bizonyítja, hogy a crécyi hős a gyöngék fegyvereihez kénytelen nyulni, s kicsinyes mentális reservátákhöz, szószegéshez folyamodik.

II. Richárd tragikus sorsának oka, hogy nem volt meg az az ildomossága, a mely atyját jellemezte. Miként atyja, a királyi prærogatívák embere, de eltérőleg tőle türelmetlen, szenvedélyes. Az ökröt szarvánál szereti megfogni. Kevésbbé bír megalkudni a körülményekkel és gyöngébb atyjánál. Nem nagy hadvezér. Nincs híján a tehetségnek, de, úgy tetszik, rhapsodikus gondolkozású. Többet akar elérni és kevesebbre képes Eduárdnál.

Makacssága több nagy összeütközést idéz elő. Midőn pénzre van szüksége és a parlament két minisztere elbocsátását sürgeti, azt válaszolja, hogy egy szakácsát sem küldi el a parlament kedvéért; de e szavának nem maradhat ura.

Nem csak szolgáját, de önmagát sem tudja megvédeni. A büszke lordok letétellel fenyegetik. Fölállítják az elméletet, hogy a parlamentnek joga a törvény ellen vétő királyt letenni. Richárd, engedve a túlerőnek, elbocsátja kedvenceit, egy parlamenti bizottság szabályozza a királyi udvartartást, az egész kormányzatot megvizsgálja és reformálja.

De még sujtóbb megalázást hoz fejére, hogy e rendezés ellen is föltámad. Fegyverek segítségével törekszik a régi állapot helyreállítására; de az ellenpárt erősebb. A király barátait kivégzik; a lordok kimondják, hogy ítélkezésökben, mint legfőbb souverain testület, semmiféle megszabott formákhoz nincsenek kötve. A király ellenfelei az állam uraivá lesznek.

Richárdot érélye és gyors föllépése még egyszer fölszabadítja ezen nyomás alól, s győzelme után egy ideig mérsékli is magát. Beéri vele, hogy elbocsátja azokat, a kik előbb megalázták, de a parlament befolyását a kormányzatra elviseli. Annyira engedékeny, hogy miniszterei a parlament összejövetelekor önként lemondanak állásukról és arra kérik a parlamentet, hogy ítéljen szabadon kormányzatuk fölött, s csak miután fölmentésüket megkapták, foglalják el újra helyöket.

Ügyes alkalmazkodásával azonban annyira növeli népszerűségét, hogy elbízta magát és elragadva szenvedélyeitől, újra teljhatalomra tör. Elfeledi a multak kemény leczkését.

A XIII. század óta folyó tusát élére állítja. Mivel az alkotmányos eszközöknek annyi erejük volt, hogy a parlament, a mely élni akart velök, még a dícsfénytől övezett III. Eduárddal is daczolhatott, a király csak úgy remélhetett sikert, ha olyan parlamentet hoz össze, a mely ez eszközöket önmaga adja ki kezéből. Egyedül az erőszakos választásokkal lehetett a század fejlődését a régi állapotokra visszaterelni, s az idők folyamában létrejött alkotmányt

sarkából kiforgatni. A meghamisított parlament az ország sarkalatos törvényeit módosíthatja. A király él a hatalmi helyzetnek pillanatnyi kedvezésével és megteszi reá a kísérletet. Kezdetben sikere van. A parlament maga kéri a királyi jogok erősítését. Uralkodása egész idejére szavaz meg adót. Bizottságára ruházza saját hatalmát. A király így abszolút úr lehet. Pénze van és a teljes parlament helyett egy tőle függő bizottsággal gyakorolhatja a törvényhozás jogát.

De megfordul a koczka. A nemzet megérti, hogy az új törvény nem igazi törvény. A szabadság egyik martyrja a király ítélőszéke előtt fölkiált, hogy sehohsem látja a király hűségese rendeit. Az ő szemében Richárd parlamentje nem képviseli a nemzetet. Az ő szemében Richárd a törvényt megsérti, ha formáit nem is hágja át. A nemzet neki ad igazat. Midőn Bolingbroke Henrik a királynak fölmondja az engedelmisséget, mindenki hozzá csatlakozik. Richárd absolutismusa kártyaházként omlik össze. A királyt senki sem védi. A parlament bíróságot ül fölötte. Leteszi. A vádpontokból láthatni, hogy a parlament öntudatosan járt el, s hogy megértette a pör igaz jelentőségét. A királyt elítélik, mert a többek között azt mondotta, hogy a törvény az ő kebelében rejlik, s mert a választásokra erőszakkal befolyást gyakorolt.

A parlament teljes győzelmét azzal koronázza meg, hogy, eltérve a trónrendtől, új királyt választ. A parlament rendelkezik a koronáról. A királyság jogcímét parlamenti határozatra alapítják. Így végződik a királyság és a rendek között folyt hosszú tusa első fölvonása.

A Lancaster-ház trónra emelésével a rendi jogok előharcosa királylyá lett. Ezt az eredményt szülte a Plantagenetek törekvése, hogy fensőségöket a parlamenttel szemben biztosítsák, s hogy a királyi souverainitásnak fogalmát az életben is megvalósítsák.

A Lancaster-ház uralma új kort jelent a szabadság történetében. Az új dynastia hű marad eredetéhez. Nem törekszik a parlamentet háttérbe tolni, hanem azon van, hogy a parlament segítségével és a törvények tiszteletben tartásával oldja meg kormányzati föladatait.

A két első király sikerrel birkózik meg a nehézségekkel. IV. Henriknek gyakran baja akad egyes lordokkal. A kik királylyá tették, sokat követelnek tőle. A forradalmi eredet mindig ingadozó alapra helyezi a trónt, mert szentesíti a forradalmat. Azt az eszközt, a melylyel fölemelkedett, ellene is fordíthatni. Henrik életét meg is keserítik az innen származó viszályok; de trónját nem bírják megdőnteni. Elismérésre méltó nagy érdeme, hogy felmagasztalása után is hű marad azon alapfelfogásához, a melyet mint alattvaló vallott. Nem tekinti a hatalomhoz vezető lépcsőnek a rendi jogokat; kormányzatát rájuk alapítja. Keresi az összhangot a parlamenttel. Miután minden agressziótól tartózkodott, s a fellázadt egyes nagy lordokkal győzelmesen megmérkőzött, a rendek sem támasztanak új követeléseket. A királyi háztartás vitelét ellenőrzik, a kormányt felelősségre vonják, pénzt csak a sérelmek orvoslása után adnak, a külügyekbe is beleavatkoznak, szóval a régi hatalmat teljes mértékben gyakorolják; de nem terjesztik ki új térre, s mivel a király ezt a hatáskörüket kérdés tárgyává nem teszi, vele össze nem ütköznek.

IV. Henrik kormányzata így szép eredménynyel záródik le. A király eléri, a mit akart. A parlament hatalma mellett is vezetni képes az országot. Erős dynastiát alapít.

V. Henrik még nagyobb harmoniában él az egész nempzettel. Igazán jelentékeny ember. Jellemének felsőségével, nagyszabású külpolitikájával és fényes hadi tetteivel magával ragadja népét. Nem féltékeny a parlamentre. Arra az útra tereli, a melyre ő akarja.

A parlamentnek ezen századokban már olyan az ereje, hogy az uralkodók hibája és bölcsesége egyaránt hasznára fordul. II. Eduárd és II. Richárd gyöngesége, III. Eduárd, IV. és V. Henrik ereje mind növelik a parlament súlyát az államban. Az okos fejedelem, az olyan, a ki árthatna neki, eszét éppen azzal bizonyítja, hogy nem kezd a természetes erőviszonyokkal ellenkező küzdelmet. Befolyást és hatalmat éppen azzal szerez, hogy megbarátkozik a szabadságot biztosító intézményekkel, úgy, hogy inkább erősíti őket, mint gyöngíti. Az olyan fejedelem meg, a ki az áradat ellen akarna úszni, rendesen gyengébb elméjű és azért nem veszedelmes ellenfél. Támadása győzelemre juttatja az ügy is emelkedőben levő irányt.

Úgy szokott az rendesen lenni, hogy az az intézmény, a melyet a kor hatalmi viszonyai istápolnak, mindenütt erőforrásra lel. A már megizmosodott erő könnyen növekszik.

A Lancaster-ház trónra jutásával a parlament már annyira meghatalmasodott, hogy többé nem kell ellenfeleitől tartania. Elérte az erőnek azt a mértékét, midőn jövőjének a legtöbbet önmaga árthat. Ha hatalmát a nemzet javára tudja fordítani, legyőzhetetlenné lesz. De képes-e erre? Hogy győzni birt, még nem bizonyítja, hogy győzelmével az ország hasznára élni tud. Más okok teremtenek hatalmat és mások teszik a hatalmat üdvössé.

A parlament uralma nagy veszélyekkel fenyegetett.

A két első Lancaster azonban még elhárítja őket. Mindegyikök elég férfiú arra, hogy a kormánzatnak megkivántató egységét és lefelé való függetlenségét megóvja; de mintha a sors úgy intézte volna, hogy az új kormányrendszer minden próbát megérjen, V. Henrik halálával gyermekkirályt, s mikor az ifjú felnőtt, jólelkű, jámbor, de tehetetlen bábfejedelmet kap Anglia, olyant, a ki a ren-

dek mindenhatóságából származó veszélyek elhárítására képtelen.

Az eseményeknek a gyakorlati élet azon kérdését is meg kellett oldaniok, hogy bír-e a parlament, mely a királyi hatalom nyomásának ellent tudott állani, megküzdeni azzal a veszéllyel is, a mely túlságosan megnövekedett saját hatalmából származott. Ha föl tudta magát küzdeni a hatalom polczára, azt kellett most megmutatnia, hogy a nemzet javára meg bír rajta állani.

Az erőknek egymáshoz való aránya a királyság tehetlenségénél fogva annyira megváltozott, hogy kárára lett magának a parlamenti rendszernek. A szervezetileg is elerőtlenedett királyság gyenge kézben megszűnt azon hatást kifejteni, a mely a rendek hatalmát a törvények korlátai közé rekesztette.

A parlamenti kormányrendszer ez ideig azon alapult, hogy a király és a bárók egymást ellensúlyozták s hogy ez az állapot tért nyitott a harmadik tényezőnek, az alsóháznak.

Míg talpán állott a királyság, egyik félnek sem volt annyi ereje, hogy az alkotmányos formákat mellözze; senkinek sem volt elég hatalma, hogy tisztán személyes politikát kövessen; hogy valakinek sikere legyen, személye ügyét a nemzet ügyével kellett azonosítania. Míg a királyság tekintélye meg nem csorbult, a leghatalmasabb nagyok is szivesebben folyamodtak az alkotmányos eszközökkel folytatható küzdelemhez, mint a fegyverek istenitéletéhez. Mihelyt nem nyerik meg maguknak a communereket, mihelyt önző céljaik világosakká válnak, a király nyakukra hághat.

A nyers erő útján elért eredményeket is a törvény védő pajzsa alá helyezik.

A nagy királyok, III. Eduárd, IV. Henrik, V. Henrik ön-

tudatos politikával lehetővé teszik, hogy a belső viszályok az ország actio-képességét meg ne törjék. Annyi hatalmat tudnak maguknak föntartani, hogy a nagy francia küzdelmet egységes és céltudatos vezetés mellett diadalmasan folytathassák. Befolyásuk elegendő a rövidebbrelátó rendek önzésének korlátozására, a nemzeti szempontok érvényesítésére.

A rosszabb fejedelmek pedig, mint II. Richárd, a szabadság ellen irányuló actiójukkal tartják ébren a közérzületet és idézik elő a nemzet nagy érdekeiért vállvetve folytatott küzdelmet.

A királyság fényének hanyatlása VI. Henrik gyámsága és uralkodása idején mindezt megváltoztatja.

Megszűnik a nyomás, a mely a közös nemzeti actiót vagy maga hozta létre, vagy szükségessé tette. A nagyok oly erőseknek tudják magukat, hogy keveset törődnek a törvényes formákkal. Oly hatalmasak, hogy büntetlenül lehetnek önzökké.

Mindig baj, ha az állam egyik tényezője, legyen az a király, az aristokratia vagy a demokratia, legyen az testület vagy egyén, a többiekét felülmuló hatalma tudatára jut és vele kiméletlenül élhet. Az alkotmányos rendezés egyik főczéljának kell mindig lennie, hogy az állami elemek közül egyik se teremthessen oly helyzetet, a melyben megtorlástól nem tartva, elhanyagolhatja a közügy iránt való kötelességeit.

Most, mikor a katonai hatalom minden eszközével bíró egyes nagyok jutnak ilyen helyzetbe, nem várhatni mást, mint a mi történt.

A küzdelem már nem alkotmányjogi kérdésekért folyik. Leplezetlen egyéni érdekek igazgatják a politikát.

IV. Henrik idejében mutatkozik már e változás. Ő már szemben áll a később mindent felforgató egyéni ambitiókkal.

A közérdek védelmére a parlamentben megindított és az egyesült rendektől folytatott küzdelmeket az ő idejében egyes elégedetlen urak magánügyéből keletkezett támadások váltják fel.

Az arisztokratia büszke önérzete és hatalma addig volt az ország szerencséje, míg erős király állott vele szemben. A parlament térfoglalását megindító erőre benne találunk. Mennél több vérért vették azonban a királyságnak, a nagyok ezen hatalma annál inkább forgatta fel az állam rendjét és bénította meg a külső actiót.

VI. Henrik kiskorusága idejében a végrehajtó hatalom egészen a nagyok kezében van. Versengzőkből alakított sok tagú tanács próbálja azt véghezvinni, a mit III. Eduárd, IV. és V. Henrik mindig egyöntetű akarat szerint intéztek. Nem lehet tehát csodálkozni, hogy a százados francia küzdelmet nem bírják sikerrel folytatni. A francia ügyek élén álló herczeg Burgunddal szövetkezik, míg helyettese, a ki a belügyeket kezeli, saját egyéni érdekében harcot folytat vele.

Egymásnak ellenségei vezetik az angol sereget a continensen. Az ügyek egységes és következetes intézését kapkodó és ellentétes irányoknak hódoló politika váltja föl.

Mivel VI. Henrik nagykorúsítása után, helyesen, békés politikát követ, neki kell megadnia a kudarcznak az árát. Az állam veresége, a mely jórészt a nagyok túlságos hatalmának a következménye, még növeli a vész forrását, mert aláássa a kormány tekintélyét és fokozza az elégedetlenséget. A béke létrejötte után azok az erők, a melyeket előbb a külső ellenség foglalkoztatott, felszabadulnak és a belső viszályok tüzeit élesztik.

Bekövetkezik e helyzet természetes végső következménye: a polgárháború folytonossága. A király feje fölött dulakodnak a főurak. A kik eddig politikai befolyásért

vagy magánérdekeikért küzdöttek, most magáért a koronáért futnak versenyt. Egyéni és családi ambíciók marcangolják az ország testét. A gentry, a mely az aristokrátiát a közjogokért vívott harcokban eddig követte, vezetését most is elfogadja és pártokra szakad. A parlamentek a háttérbe szorulnak; bábokká lesznek a pártok kezében; a katonai erők mérkőznek egymással. A győző a maga akarata szerint alakítja a választásokat, s ezen az úton az országgyűlésnek is parancsol. A törvények nem hajtatnak végre. Anarchia van az országban.

A dynastiát az a veszély fenyegeti, hogy a forradalom elsöpri.

A leghatalmasabb főúr, Richárd yorki herceg, kerekedik felül a hatalomért vívott küzdelemben, s mint III. Eduárd egyenes leszármazottja követeli a trónt. Halála után fia, IV. Eduárd el is éri e czélt. VI. Henriket végleg megbuktatja. Jellemzi a helyzetet, hogy pár báró kiáltja ki királylyá, s hogy a parlament csak utólag regisztrálja a trónrajutás tényét. Ezzel a Lancasterek parlamenti királysága dicstelen véget ér.

A York-ház diadala elvi fontosságú. Az erős kormányzat szükségének érzete mozdította elő. Fordulópont, mely azt jelenti, hogy a nemzet a parlamentek elhatalmasodását megelégedte és hogy újra erősebb királyságot akar. Átmenet az új korra, a Tudorok regimejére.

A XIV. és XV. század egymással összefüggő eseményeinek története I. Eduárd halálával kezdődik és a Tudorok trónrajutásával végződik. A parlament, úgy, a mint a XIII. században megalakult, volt ez időben a fő kormányzati testület. Benne és általa próbálták a nemzet életrevaló elemei az országot igazgatni. Az erőviszonyok kedveztek a rendeknek, és hatalmuk fokról-fokra nőtt a Plantagenetek ellenállása daczára is. Míg a királyság a végre-

hajtó hatalmat egységesen bírja kezelni, a parlamenti rendszer jól működik. De az erők arányának természetes következése volt, hogy a parlament az üdvös mértéken túl fejlődött. Az 1399-diki forradalommal a királyi hatalmat is maga alá veti.

A rendek kormányzata bizonyos egyensúlyt megóvó rendszeren alapul; mihelyt megszűnik a kívülről való nyomás, a mely az egyensúlyt föntartotta, az erősebb elemnek, a nagy báróknak zsarnoksága következik be. A királysággal szemben együtt tartó rendek most hatalmi érdekek és ambíciók szerint oszlanak meg, egymás ellen fordulnak, s olyan viszályok és harcok keletkeznek, hogy az állam ereje megbénul és anarchikusokká válnak az állapotok. A parlamenti rendszer kudarcot vall. Elhatalmasodása oly időben, midőn még nem érett meg reá a nemzet, midőn a rendek egyes tagjai a törvényadta joggal nem elégednek meg és képesek a közakarattal is dacolni: elidegeníti tőle a nemzet érzületét és előkészíti a reactiót. A legfélelmetesebb királyok sem bírták megtörni, jogainak túlsága azonban tönkre teszi. Az erős kormányzat hiánya mindenütt érezhető. A nemzeti élet egysége is veszélyben forog. Az egységnek őre, az egység fogalmával összenőtt nagy nemzeti intézmény, a királyság az egység ösztönében új támasztéokra talál és új virágzásnak indul. Ujra szükség van reá. Uj szolgálatokat vár tőle a nemzet.

A történelem sokszor a meddő körfogás benyomását kelti. Úgy tetszik, mintha a fejlődés sok vajadás és sok küzdelem után mindig ugyanoda térne vissza, a honnan kiindult. De ez gyakran csak látszat. Ha visszaesések nem is maradnak el, pályafutásuk többnyire mégis előbbre viszi a nemzeteket. Az actio és reactio váltakozása között többnyire fokról-fokra való haladás észlelhető.

Angliában is a parlamenti kormányforma hanyatlása

ellenére nem süllyed a szabadság ügye odáig, a honnan kiindult. A végzett munka olyan eredményekkel jár, a melyek többé el nem pusztíthatók, s a további fejlődés becses anyagai. A parlament hosszú uralma mély és állandó nyomokat hagy. Maga a parlament a gyakorlati életnek megfelelő szilárd alapra tesz szert. Két ház alakul belőle; ügykörük tisztul; helyes irányban oszlik meg közöttük a munka. Az alsóháznak az adómegajánlás terén van kezdeményező joga, a felsőház a birói hatalmat gyakorolja, s a kényes politikai kérdésekben vezet. A törvényhozásban osztozkodnak. A házak és a tagok privilegiumai megszilárdulnak. Az eleven élet, mely a parlamentben folyt, az eljárás szabályait, a sikeres munka föltételét, fokozatosan kifejti.

Ha meg is fogy az intézményben az az erő, a mely hatalmának forrása, már oly szervezetté alakította az elmúlt időkben benne lüktetett nemzeti élet, hogy új szellem beözönlésével megint a leghatásosabb munkára válik képessé.

Azon sikerek, a melyeket a parlament aratott és azon praerogatívák, a melyekkel időről-időre élt, megbecsülhetetlen értékű praecedensek. Nem egy, a hatalmi helyzet véletlenének köszönhető ténye később olyan alkotmányjogi felfogásnak, olyan államjogi elméletnek válik kiinduló pontjává, a mely a modern parlamentarismus lényegét alkotja. Az angol-szász szabadságot a XIII.-tól a XV. századig lefolyt események hozzák folytatólagos összefüggésbe a modern korrallal. A szabadság traditiójának erejét pedig éppen szakadatlan volta tette súlyossá.